

Kapitel 6

Äldres sysselsättning och inkomstförsörjning 1990-2002: en longitudinell registerstudie

av Joachim Vogel och Göran Råbäck

- Förvärsinkomst
- Bidrag
- Pension
- Sammanräknad årsinkomst

6.1 Inledning

Äldres inkomster behandlas i denna rapport med två ansatser. I kapitel 5 visade vi de äldres situation med detaljerad stickprovsbaserad statistik (från SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden, ULF), där fokus sattes på *disponibel inkomst och ekonomisk utsatthet*. Där tog vi hänsyn till såväl arbetsmarknadens bidrag (löner), välfärdsstatens bidrag (transfereringar, skatter) och familjens roll (stordriftsfördelar i stora hushåll; försörjningsbörda av barn m.m.). Här hade vi även möjlighet att följa enskilda personer över tid (panelanalys), men bara stegvist över 8-årsintervall. Här genomförde vi också en systematisk jämförelse av äldres relativa inkomstsituation jämfört med yngre generationer.

I kapitel 6 ändrar vi perspektivet något. Här beskriver vi inkomstutvecklingen för de äldre (55+) med två syften:

1. En analys av utträdet från arbetsmarknaden (exitprocessen).
2. En analys av de ekonomiska konsekvenserna av exit från arbetsmarknaden.

Här använder vi oss av SCB:s totalräknade registerstatistik (LOUISE¹), där vi kan följa hela befolkningen från 1991 till 2003. I detta kapitel analyserar vi äldres arbetsmarknadsdeltagande och ekonomiska situation från 55-årsåldern och fram till 85-årsåldern.

Våra beräkningar omfattar de äldres *förvärsinkomster* relativt till de förvärsarbetande i medelåldern (referensgrupp: 55-åringar), där förvärsinkomsten används som indikator på arbetsmarknadsdeltagande, på egenförsörjning via förvärsarbete, samt på äldres bidrag till samhällsekonomin. Vi visar vidare välfärdsstatens bidrag till

¹ en senare version av LOUISE utgörs av LISA

de äldres välfärdsförsörjning via *bidrag* och *pensioner*.

Exit från arbetsmarknaden

Utträdet från arbetsmarknaden, exitprocessen, är ett av de fyra fördjupningsprogrammen i programmet för PSAE.

Utträdet från arbetsmarknaden sker ofta inte vid 65-årsdagen. Exit är en process, som ofta inleds med avtagande hälsa och sjukskrivning, svårigheter att behålla jobbet eller att få ett (nytt) arbete i konkurrens med andra, kanske via vidareutbildning och yrkesbyte i hög ålder, och via ökande bidragsförsörjning. Exitprocessen avslutas i regel med full ålderspension, samtidigt som man lämnar arbetsmarknaden helt. Men förvärvsarbetet kan också trappas ned före pensioneringen, och eventuellt också fortsätta en tid parallellt med ålderspension. Några vill gå tidigt i frivillig pension, andra vill fortsätta att arbeta efter normal pensionsålder. Inflytande över och personliga val kring pensionering är komplexa (se vidare kapitel 2-4).

I detta kapitel analyserar vi exitprocessen såsom den avspeglar sig i de äldres inkomstsituation, i inkomstkällor och i inkomstnivå.

Utvecklingen av de äldres inkomstsituation under en följd av levnadsår från 55-års ålder, av sammansättningen av inkomstslag och av inkomstnivån, beskriver hur exit från arbetsmarknaden sker: när den inleds, vilka vägar den tar, vilka inkomstkällor som träder i arbetsinkomsternas ställe, hur utdragen exitprocessen är och när den är fullt genomförd.

Ekonomisk levnadsstandard

Inkomstnivå och inkomstkällor under exitprocessen visar vidare hur exit från arbetsmarknaden påverkar den ekonomiska levnadsstandard. Vi kan genomföra jämförelser mellan inkomsterna före och efter exit, och under det

stegvisa utträdet. Analysen ger oss vidare information om de äldres *relativa* inkomster, sett i relation till en referenspunkt innan exitprocessen sätter in (55-årsåldern).

Under 90-talet genomfördes täta förändringar av pensions- och bidragssystemen. Samtidigt varierade tillväxt, sysselsättning, arbetslöshet och förvärvsinkomster mycket starkt. Pensionärernas inkomstutveckling och pensionernas värdesäkring under 90-talet har satts under debatt. I kapitel 7 finns en jämförelse mellan det gamla och det nya pensionssystemet via simulering av typfall.

Vi ställer oss följande frågor:

- Hur har de äldres arbetsmarknadsdeltagande och förvärvsinkomster utvecklats under perioden 1991-2003?
- Hur har pensionärernas inkomster förändrats relativt den arbetande befolkningen i övre medelåldern (=55 år)?
- Hur har inkomstutvecklingen varit för yngre resp. för äldre pensionärer?
- Hur ser de individuella inkomstkariärerna ut för äldre och yngre pensionärskohorter?
- Vilka variationer finns det mellan olika befolkningsgrupper?
- Vilka samband finns det mellan arbetsmarknadsproblem och senare pensionsinkomster?

6.2 Metod

LOUISE omfattar perioden från 1991 och samtliga inkomster (utom kapitalinkomster), som vi har sammanfattat i följande huvudkategorier:

- Sammanräknad totalinkomst (från anställning, företagarkinomst, bidrag, pensioner)

- Förvärvsinkomst (löneinkomst och företagarkomst)
- Sjukpenning (sjukpenning, arbetsskadesjukpenning, rehabiliteringssättning)
- Arbetslöshetsstöd (arbetslöshetsersättning, utbildningsbidrag/ aktivitetsstöd)
- Socialbidrag
- Bostadsbidrag (bostadsbidrag, bostadstillägg)
- Förtidspension, yrkes/arbetskadeförmån
- Ålderspensioner (allmän pension, delpension och avtalspension)
- Summering av samtliga pensioner (förtidspension, ålderspension, avtalspension)
- Hälsorelaterade bidrag (sjukpenning, förtidspension, förmån)
- Summering av samtliga pensioner och bidrag
- Inkomstersättningar (arbetslöshetsstöd, sjukpenning, förtidspension, förmån)

Samtliga inkomster i LOUISE redovisas per kalenderår, brutto (före skatt), samt i 2001 års penningvärde, vilket ger möjlighet till köpkraftsjämförelser över tid för olika ålders- och befolkningsgrupper. Inkomstutvecklingen särredovisas också efter kön, socioekonomiska grupper, familjestatus, samt för olika inkomstslag (se ovan).

Analysen omfattar såväl *tvärsnittsanalyser* (där vi jämför befolkningsgrupper vid olika tidpunkter) och *längdsnittsanalyser* (där vi följer samma personer vid olika tidpunkter):

- Tvärsnittsanalyserna visar hur inkomstsituationen har förändrats under 90-talet för äldre i olika levnadsålder (55, 60, 68, 75, 85 år), för kvinnor och män, för olika socioekonomiska grupper (arbetare,

tjänstemän), för gifta och ogifta, för låg- och höginkomsttagare, bidragsmottagare, samt under perioden fram till och förbi normal pensionsålder.

- Längdsnittsanalyserna visar hur inkomstsituationen förändras för enskilda personer (i nämnda grupper) när de åldras under perioden 1991-2003.

Begränsningar

Registerstatistiken har stora fördelar före surveystatistiken, eftersom den omfattar hela befolkningen och varje år sedan 1991. Alla beräkningarna bygger dock på administrativa register, där variabelinnehållet bestäms av tillgängliga data. Surveyundersökningarna ger ett rikare innehåll, som bestäms av statistikbehoven. Registren innehåller ingen korrekt information om hushållssituationen, och därför kan inte heller disponibel inkomst beräknas korrekt, med hänsyn till hushållets sammansättning. Registren bygger på ett familjebegrepp, där samboende utan gemensamma barn räknas som ensamstående.

6.3 Äldres sysselsättning och förvärvsinkomster

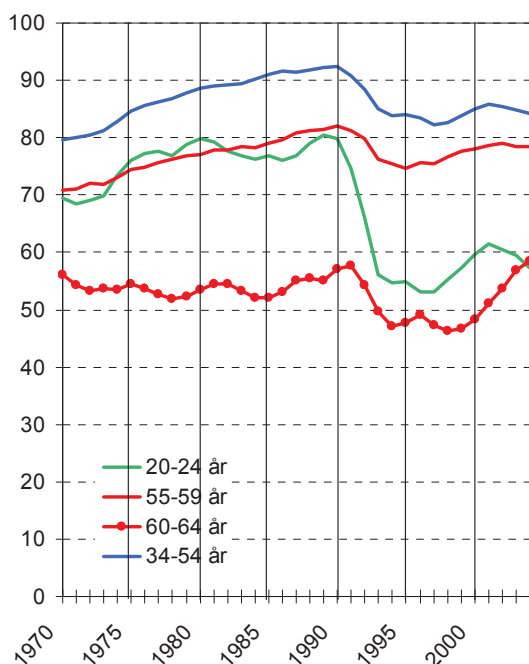
I detta kapitel ska vi beskriva utträdet från arbetsmarknaden och dess konsekvenser för de äldres inkomstsituation. Vi beskriver inkomstutvecklingen fram till pensioneringen och även därefter. Innan vi går in på inkomsterna ska vi summera sysselsättningsutvecklingen, före och efter normal pensionsålder.

I internationell jämförelse har de äldres sysselsättning länge varit extremt hög. Det gäller både kvinnor och män. I början av 70-talet förvärvsarbetade ca 90 procent av männen 55-59 år, och 80 procent i åldern 60-64 år. Sedan följde en svag minskning fram till sekelskiftet.

Diagram 6.1.a

Sysselsättningsintensitet 1970-2004. Procent. Särredovisning efter ålder.

Källa: Arbetskraftsundersökningarna (SCB)

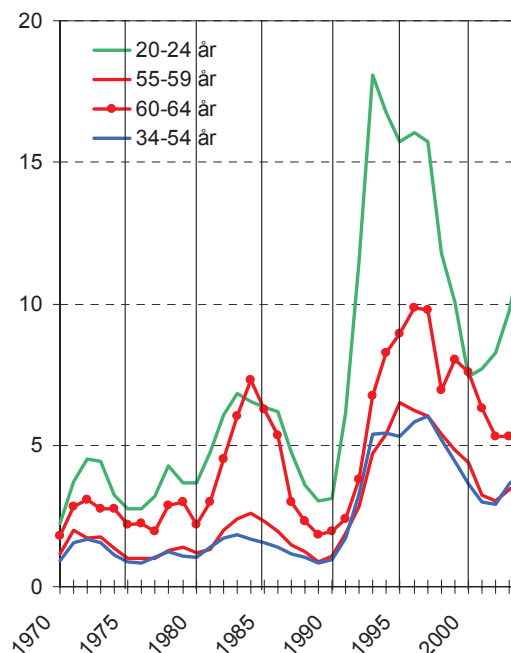
Under 70- och 80-talet kom också en kraftig ökning av kvinnosysselsättningen i alla åldrar. Könsskillnaderna bland äldre krympte till ca 5 procentenheter (diagram 6.1.a).

Under den här perioden sänktes också pensionsåldern, och alltfler av de nya pensionärerna fick nu full ATP. Här grundlades också högre pensionsrätter för kvinnor, och därmed också en inkomstutjämnning mellan könen på 90-talet. Det gav samtidigt ökade inkomster i samboende pensionärshushållen, jämfört med 70- och 80-talet.

I diagram 6.1.b visar vi analogt arbetslöshetens utveckling sedan 1970 och under 90-talet. Under 90-talet finns en något förhöjd arbetslöshetsrisk i 60-årsåldern, men den största effekten fick 90-talskrisen i ungdomsgenerationen. Här ser vi också den starka återhämtningen mot slutet av 90-talet.

Diagram 6.1.b

Arbetslösa 1970-2004. Procent. Särredovisning efter ålder. Källa: Arbetskraftsundersökningarna (SCB)

I diagram 6.1.c och d beskriver vi nu istället sysselsättningen i form av förekomsten av förvärvsinkomster resp. omfattningen av förvärvsinkomster bland de äldre under perioden 1991-2003. Beräkningarna bygger här på totalräknad registerstatistik (LOUISE), nu med beräkningar via upprepade tvärsnitt för fyra åldersgrupper, som representerar äldre i olika stadier i exitprocessen.

I diagram 6.1.c kan vi se att andelen äldre (55 resp. 60 år) som hade förvärvsinkomster minskade något under sysselsättningskrisen början av 90-talet. Ca 80 procent av 55-åringarna och ca 65 procent av 60-åringarna hade då förvärvsinkomster. Men under andra delen av 90-talet ökade sysselsättningen igen, för 60-åringarna till högre nivå än i början av krisen. Sysselsättningsutvecklingen var väsentligt bättre än hos ungdomsgenerationen (under 30 år).

Diagram 6.1.c och d visar att 68-åringarnas förvärvsarbete var i det närmaste marginellt. Endast 5-6 procent hade någon liten förvärvsinkomst.

Diagram 6.1.c

Procent äldre som **hade förvärvsinkomst under året**. Särredovisning för i åldern 55, 60, 68 och 75 år. Tvärsnittsanlys. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

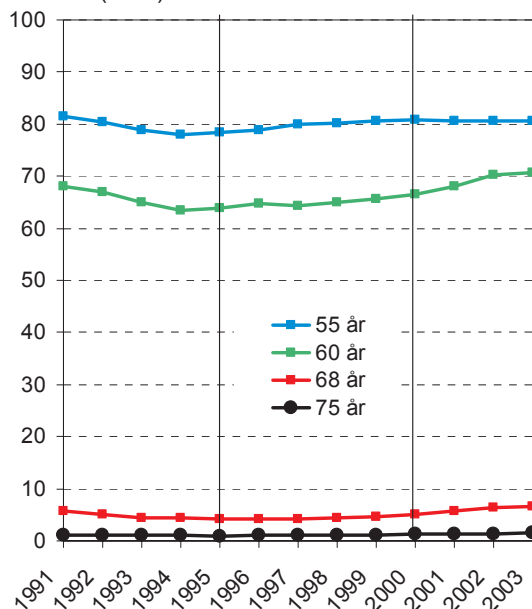
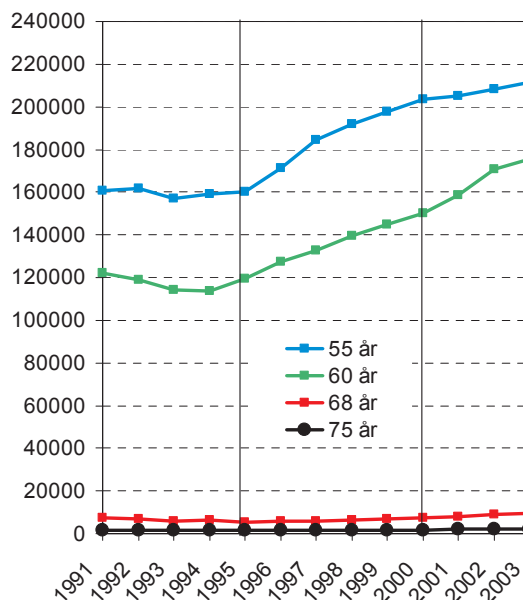

Diagram 6.1.d visar den kraftiga ökningen av förvärvsinkomsterna (medelvärde för åldersgruppen) när konjunkturen vände uppåt igen efter den djupa sysselsättningskrisen. Ökningen är sammansatt av framförallt reallöneökningar och ökad sysselsättningsgrad. Vi kommer att se längre fram att de som redan hade gått i pension (68- och 75-åringarna), inte hade del i denna starka utveckling: inkomstskillnaderna mellan *yngre* äldre (som var kvar på arbetsmarknaden) och *äldre* äldre som redan gått i pension, vidgades kraftigt under denna period.

Diagram 6.1.d

Förvärvsinkomst under året. Medelvärde för befolkningen i åldern 55, 60, 68 och 75 år. Tvärsnittsanlys. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

6.4 Tvärsnittsanlys av inkomstutvecklingen

Nu går vi vidare till de *sammanräknade årsinkomsterna* från förvärvsarbete, transfereringar och pensioner, brutto (före skatt), och beräknade per person. Även här jämför vi utvecklingen för olika åldersgrupper år för år mellan 1991-2003.

6.4.1 Årsinkomst

Vid 55 år når arbetsmarknadsdeltagande och förvärvsinkomster en höjdpunkt. 55-åringarna bildar därför en naturlig referenspunkt för bedömningar av pensionärens inkomstsituation. Efter 55-årsåldern ökar hälsoproblemen, sysselsättningen och arbetsinkomsterna minskar och bidragen ökar. Vid 60 år utgör pensioner och bidrag en tredjedel av 55-årsinkomsten. Vid 68 år har nästan alla slutat förvärvsarbete och tagit ut ålderspension. Pension inkl. bostadstillägg har då ersatt förvärvsinkomster och övriga bidrag. Vid 75 år är denna process fullbordad.

Pensionärernas årsinkomster (som i princip omfattar pensioner och bostadstillägg) styrs i princip av realinkomsten under de yrkesaktiva åren, som i det gamla pensionssystemet värdesäkrades via basbeloppet². Det innebär att äldre pensionärskohorter enligt det gamla pensionssystemet inte hade del i den ekonomiska tillväxten och reallönetillväxten. Därför växer inkomstskillnaderna mellan yrkesarbetande och pensionärer kontinuerligt med pensionärernas ålder. Denna tendens är ännu mer utpräglad för de äldsta, som pensionerades redan innan de kunde få fulla ATP-år (30 års förvärvsarbete), och därför fick lägre pensionsrätter.

De äldres inkomster varierar således kraftigt, beroende på sysselsättningsgrad och levnadsålder. De yngre (55 resp. 60 år) har väsentligt större inkomster än de äldre. Vid 68 år har de flesta gått i pension, och förvärvsinkomsterna och bidrag (a-kassa, sjukpenning, förtidspension) har då ersatts av ålderspensioner, som är åtskilligt lägre än förvärvsinkomsterna var tidigare. Således har 55-åringarna de högsta årsinkomsterna totalt, och 60-åringarna något lägre pga. lägre sysselsättning och arbetstid. De äldre (68-, 75- och 85-åringar) som redan hade gått i pension hade väsentligt lägre årsinkomster (diagram 6.2.a).

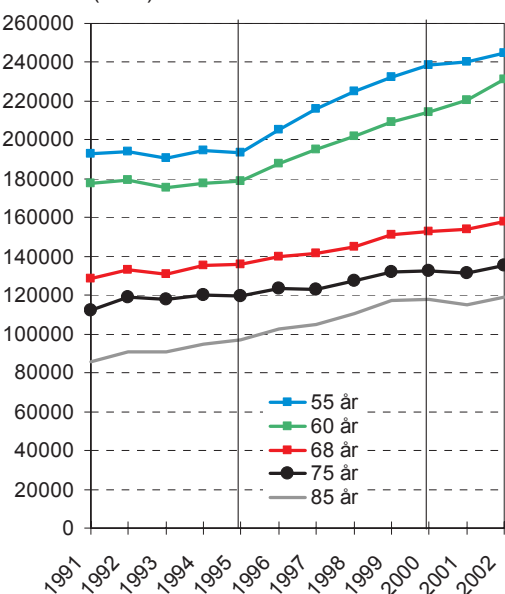
Ju äldre desto lägre *sammanräknad årsinkomst*. Diagram 6.2.a visar två effekter. För det första visas här att äldre pensionärer har lägre årsinkomster än yngre pensionärer. För det andra visar resultaten ökade skillnader mellan pensionärer och yrkesaktiva under senare delen av 90-talet: avståndet till de yrkesverksamma växer. Förklaringen ligger dels i de kraftiga reallöneökningar-

na, dels i det reducerade basbeloppet³, som inte återställdes förrän 1999. En annan faktor är pensionsrättigheterna för olika åldersgrupper: de äldsta hade ofta lägre sysselsättningsgrad, och hade ofta inte heller hunnit få full ATP-period.

Vi ser redan i diagram 6.2.a att 90-talet kan indelas i två perioder. Mellan 1990 och 1995 hamnade Sverige i en djup recession med massarbetslöshet (dock inte så kraftig bland äldre), och negativ tillväxt under 3 år. Då stagnerade även 55- och 60-åringarnas (förvärvs-) inkomster, medan de äldre (68-85 åringar) fick fortsatta inkomstökningar, dels genom prisuppräknning av pensionerna, dels genom andra inkomstförstärkningar via bostadstillägg, för främst de äldre pensionärerna. Under början av 90-talet minskade således inkomstskillnaden mellan *yngre äldre* och *äldre äldre*.

Diagram 6.2.a

Sammanräknad årsinkomst före skatt i åldern 55, 60, 68, 75 och 84 år. 2001 års penningvärde. Tvärsnittsanalys. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

² Värdesäkringens bröts 1993-1998 med det reducerade prisbasbeloppet (nedskrivning med 2 procent)

³ 1993 minskades inflationsskyddet med 2 procentenheter (reducerat prisbasbelopp)

Efter 1995 ökade skillnaderna igen. Då ökade sysselsättningen och reallö-
nerna kraftigt, vilket gav stora in-
komstökningar i övre medelåldern. De
redan pensionerade hade dock ingen
del i dessa förbättringar. Det sänkta
prisbasbeloppet kvarstod till 1998, trots
stark tillväxt.

Denna utveckling syns tydligare i
diagram 6.2.b, där vi relaterar pensio-
närernas inkomster till alla 55-åringars
sammanräknade inkomster. Där ser vi
att 60-årsinkomsten ökar på 2000-talet,
en effekt av ökad sysselsättning bland
de äldre. Här ser vi också att 68- och 75-
åringarnas inkomster minskade med ca
5 procent (av 55-årsinkomsten) under
andra delen av 90-talet. Huvudförklar-
ingen är naturligtvis de kraftiga reallö-
neökningarna (dvs. sämre följsamhet
för pensionerna), men även minskning-
en av basbeloppet. Resultatet blev öka-
de inkomstskillnader mellan pensionä-
rer och de yrkesaktiva (55- och 60-
åringarna).

Diagram 6.2.b

Sammanräknad årsinkomst före skatt i åldern
60, 68, 75 och 84 år. Som procent av årsinkomsten
i åldern 55 år. 2001 års penningvärde

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

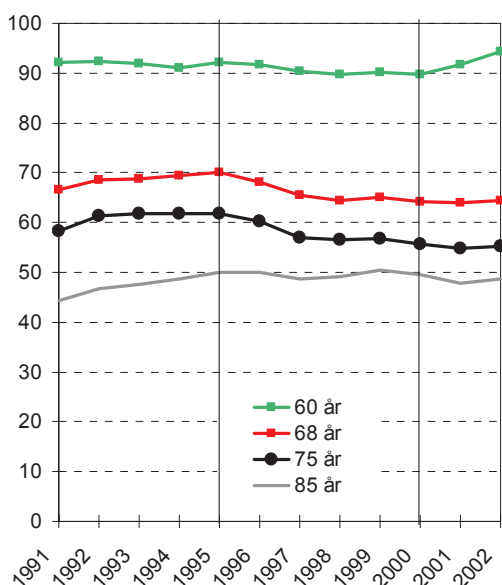

Diagram 6.2.b visar också en fördel-
ningsprofil som förändrats till förmån
för de äldsta pensionärerna. 85-årsin-
komsten närmar sig yngre pensionärens
inkomster under 90-talet. Tvärsnittsbe-
räkningarna påverkas vidare av diffe-
rentiell dödlighet: tjänstemän har läng-
re medellivslängd och högre. Det inne-
bär att en överrepresentation av högre
pensionsrätter, som blir allt större med
levnadsålder.

Vi kan nu sammanfatta dessa beräk-
ningar, som visar:

- att 60-åringarna i medeltal har ca 90 procent av 55-åringarnas medel-
inkomster,
- att 68- och 75-åringarna har ca 65
resp. 55 procent av 55-årsinkoms-
ten vid sekelskiftet,
- att 85-årsinkomsten stannade på
knappt 50 procent av 55-
årsinkomsten,
- att 68- och 75-åringarnas inkomst
ökade med ca 3 procentenheter
(som andel av 55-årsinkomsten)
fram till 1995, men minskade sedan
med ca 6 procent av 55-
årsinkomsten fram till sekelskiftet,
- att även 85-åringarnas inkomst
ökade till år 1995, och sedan låg
kvar på ungefär samma relativa
nivå, och närmade sig de yngre
pensionärernas inkomstnivå. Hos
85-åringarna ser vi en starkare ef-
fekt av ökande pensionsrätter ge-
nom fler ATP-år resp. ATP-nivå.

Alla tre pensionärsåldrar (68, 75, 85 år)
hade emellertid en obruten realin-
komstökning, över hela 90-talet (dia-
gram 6.2.a). Men ingen av de äldre pen-
sionsgrupperna kunde hålla jämna steg
med medelåldern (55-årsinkomsten).

6.4.2 Låginkomstpensionärer och höginkomstpensionärer

Efter det turbulenta 90-talet har pensio-
närernas följsamhet med de yrkesverk-
sammans förvärvsinkomster ställts un-

der debatt. Eventuella förändringar kan även bero på andra faktorer. Såväl pensionärskollektivet som de yrkesverksamma förändras en del under perioden, ifråga om yrkesbakgrund och sysselsättningsgrad. De äldsta har en ganska avvikande yrkesstruktur, och ett större inslag av kvinnor med lägre pensionsrätter p.g.a. lägre sysselsättning under de yrkesaktiva åren. Till bilden hör också förändringar i bidrag och avgifter, som träffar olika åldersgrupper i varierande utsträckning. För att få en bild av följsamheten mellan lönetillväxt och pensioner inkl. bidrag/avgifter krävs en genomgång av regelförändringar samt illustration via simulering av typfall.

I diagram 6.2.c och d visar vi nu hur andelen låginkomsttagare resp. höginkomsttagare har förändrats i olika åldersgrupper. Även här redovisar vi utvecklingen med upprepade tvärsnitt ur den totalräknade registerstatistiken (LOUISE). Beräkningarna gäller dels personer som har mindre än 90 000 kr/år i 2001 års penningvärde (låginkomsttagare), resp. personer med mer än 240 000 kr (höginkomsttagare). Även här beräknar vi individuella inkomster före skatt, och utan hänsyn till familjesituation och hushållsinkomster. Den låg- resp. höginkomstgräns som vi har valt är ett (godtyckligt) belopp med samma köpkraft under olika år, med reservation för andra förändringar, såsom skatter, avgifter och offentliga tjänster, som kan vara av speciell betydelse i vissa åldersgruppers konsumtionspanorama, (t.ex. kostnader för sjukvård, äldreomsorg, äldreboende, mediciner).

Diagram 6.2.c visar *andelen äldre låginkomsttagare* i jämförelse med motsvarande andelen bland 55-åringar, som bildar vår referenspunkt i yrkesverksam ålder. Diagram 6.2.c visar att andelen låginkomsttagare minskade i samtliga åldrar, och det gäller även under början av 1990-talet. Då hade vi fått massarbetslöshet, negativ tillväxt och

fallande förvärvsinkomster, vilket dock inte primärt påverkade de äldres inkomster. Sedan följde en period av stark tillväxt och stora reallöneökningar (återhämtning). Andelen låginkomstpensionärer fortsatte att minska i takt med ökade ATP-pensionsrätter. Diagrammet visar att låginkomsttagarna nära nog halverades i alla åldrar fram till 2003.

Nu går vi vidare till höginkomsttagarna (diagram 6.2.d). Även där kan vi se betydande förbättringar i de yrkesaktiva åldrarna efter mitten av 90-talet, som naturligtvis speglar konjunkturutvecklingen, som gav stora reallöneökningar. 55-åringarna är naturligtvis fullt sysselsatta, och har nått sin högsta karriärlön. Andelen höginkomsttagare fördubblades bland de yrkesaktiva, men ökade marginellt i pensionsåldern, som inte har del i den starka reallöneökningen.

6.4.3 Pensionsinkomster

I diagram 6.3.a särredovisar vi nu de samlade pensionsinkomsterna i olika åldrar, i jämförelse med de sammanlagda årsinkomsterna för 55-åringarna. Inkomster och pensioner beräknas per person, per år, före skatt och i 2001 års penningvärde. Pensionsinkomsterna omfattar folkpension, ATP, delpension, förtidspension, livränta och avtalspension, men inte privat pensionssparande.

Även här jämför vi alltså pensionsnivån med de totala årsinkomsterna före pensionering (vid 55 år), och innan nedtrappningen av arbetsmarknadsdeltagandet skjuter fart. Här ser vi att pensionärernas inkomster har ökat reallt under hela 90-talet. Men under andra delen av 90-talet höll pensionerna inte jämna steg med löntagarnas inkomstutveckling. Åldersskillnaderna ökade.

Diagram 6.2.c

Procent som har en sammanräknad årsinkomst under 90000 kr före skatt, i åldern 55, 60, 68, 75 och 85 år. 2001 års penningvärde.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

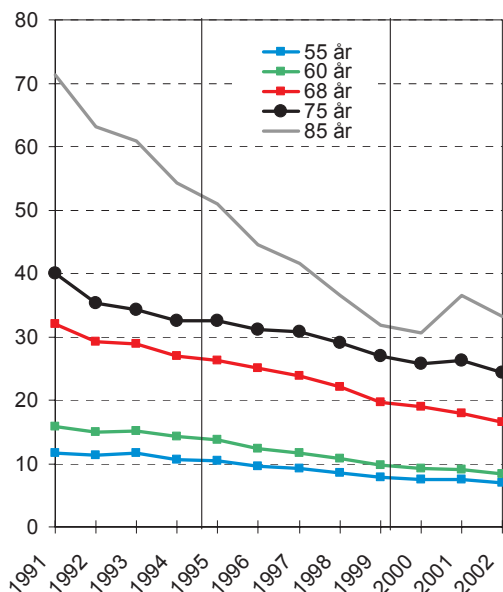

Diagram 6.2.d

Procent som har en sammanräknad årsinkomst över 240000 kr före skatt, i åldern 55, 60, 68, 75 och 84 år. Tvärsnittsanlys. 2001 års penningvärde.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

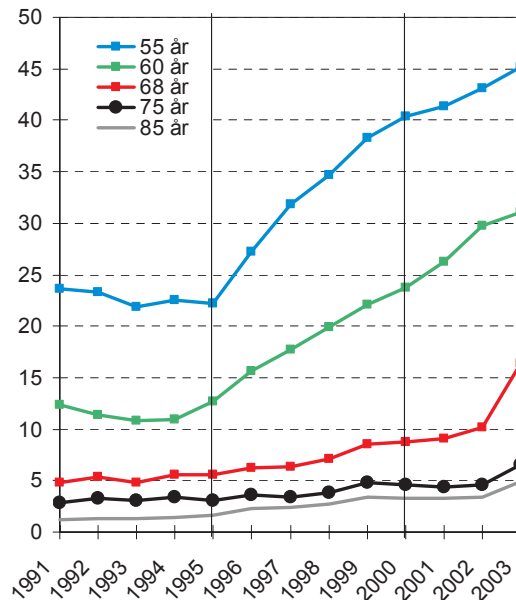

Diagram 6.3.a

Pension/år före skatt i åldern 60, 68, 75 och 84 år, resp. sammanräknad årsinkomst i åldern 55 år. 2001 års penningvärde. Tvärsnittsanlys.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

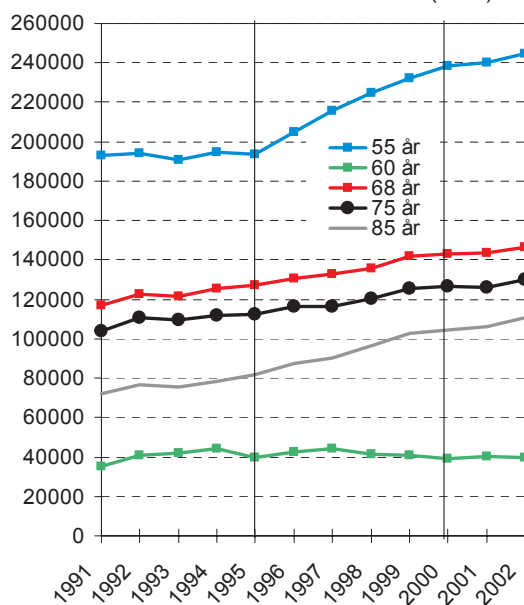
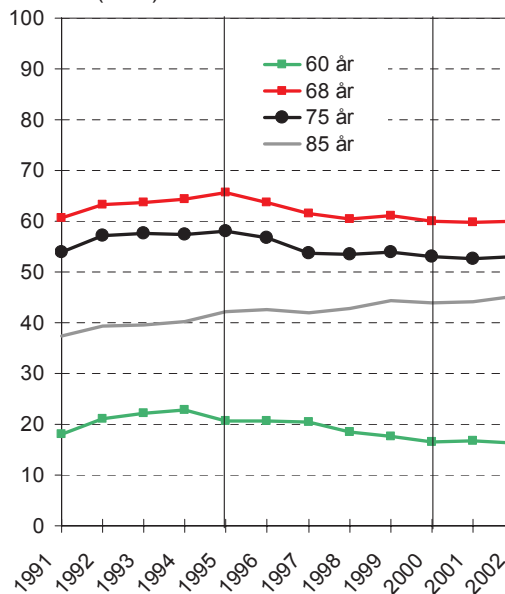

Diagram 6.3.b

Pension/år före skatt i åldern 60, 68, 75 och 84 år, beräknad som procent av sammanräknad inkomst i åldern 55 år. 2001 års penningvärde. Tvärsnittsanlys.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

ATP-pensionerna följer prisutvecklingen via basbeloppet och inte reallöneutvecklingen för de yrkesaktiva. Dessutom hade ett reducerat basbelopp införts mellan 1993 och 1998, som sänkte pensionerna med 2 procentenheter. Denna realinkomstsänkning för pensionärerna bibehölls även under flera år med stark reallöneökning i slutet av 90-talet (fram till 1999). Detta innebar ökade inkomstskillnader mellan pensionärskollektivet och äldre förvärvsarbete.

Diagram 6.3.b beskriver följsamheten mellan 55-årsinkomsten och pensionsnivåerna vid olika levnadsåldrar. Här ser vi att 68-årspensionen för 1991 (61 procent) steg till 63 procent av 55-årsinkomsten vid mitten av 90-talet, men minskade sedan åter till 60 procent i början av 2000-talet. 75-årspensionen ökade först till 58 procent (1995), men minskade sedan till 53 procent. Och 85-årspensionen ökade kontinuerligt till 45 procent av 55-årsinkomsten. Det innebär att växande generationsskillnader är inbyggda i det gamla pensionssystemet, och att generationsskillnaderna i materiell levnadsstandard vidgas med ökad levnadsålder. Det nya pensionssystemet ger på denna punkt en viss reallivsväxt (tillväxt över 1,6 procent), men ger initialt en högre förstaårspension, men med snabbare nedtrappning⁴.

I bilaga 1, i slutet av kapitlet, finns motsvarande beräkning för summan av pensioner och bidrag. Tillägg av bidrag (arbetslöshetsstöd, sjukpenning, förtidspension, bostadsbidrag, socialbidrag) innebär en begränsad ökning av inkomstnivån i alla åldrar. I pensionsåldern bortfaller de arbetsrelaterade transferrarna (a-kassa, sjukpenning, förtidspension), och komplettering i form av bostadsbidrag får större betydelse.

I bilaga 1 finns vidare beräkningar för de enskilda transfereringarna.

⁴ Se vidare kapitel 8

6.5 Longitudinell analys av inkomstutvecklingen: en överblick

Utträdet från arbetsmarknaden, exitprocessen, är ett av de fyra fördjupningsprogrammen i programmet för PSAE. Exitprocessen sträcker sig över en längre tidsperiod, från 55-årsåldern då sjuklighet och arbetslöshet ökar märkbart, förbi normal pensionsålder vid 65, och till 80-årsåldern, då förvärvsarbetet avstannat helt. Det är en period om ca 25 år, under vilken olika inkomstkällors betydelse förändras.

Ökad medellivslängd har lett till finansieringsproblem när det gäller det gamla pensionssystemet. Vi har fått ett nytt pensionssystem som stimulerar flexibel och fördröjd exit, exit via nedtrappning av förvärvsarbetet, privat pensionssparande, och ökad medvetenhet om den framtida försörjningssituationen efter pensioneringen.

De äldres möjligheter att anpassa sig till arbetsmarknadssituationen och de ekonomiska villkoren bör leda till större variation i exitprocessen. Vi ska i detta avsnitt beskriva variationer i exitbeteende mellan olika demografiska grupper (kön, familj), efter resurser och ställning på arbetsmarknaden (yrkesgrupp, inkomstnivå, bidragsberoende) och kombinationer mellan dessa.

Registerstatistiken kan utnyttjas för att följa enskilda personer över tid för att beskriva exitprocessen över en längre tidsperiod. LOUISE omfattar inkomststatistik för hela befolkningen för varje år från 1991 och fram till nutid. LOUISE utgör alltså en totalräknad panel, där vi år för år kan se hur förvärvsinkomster trappas ned och kompletteras med transfereringar, för att sedan successivt ersättas med ålderspensioner.

Vi har valt ut två födelsekohorter (1936 och 1928) som kan studeras under perioden 1991-2003, då de åldras från 55 till 66 år resp. från 63 till 74 år. Dessa

två födelsekohorter beskriver alltså omfattningen av *tidig exit* resp. *sen exit*⁵.

6.5.1 Inkomststrukturen i åldrarna 55-74 år

I diagram 6.4.a inleder vi med en överblick över hur olika inkomstkällor utnyttjades under *tidig exit*, dvs. före 65 års ålder, via panelanalys av 1936 års födelsekohort och dess väg genom perioden 1991-2003. Här beräknar vi *hur många som hade inkomster från olika system* under perioden (procent av befolkningen som var född 1936), år för år när de åldrades från 55 till 67 år. Och analogt beskriver vi i diagram 6.4.b *sen exit* via 1928 års födelsekohort och dess väg genom 90-talet, medan de åldrades från 63 till 74 år.

Vi ställer de båda diagrammen bredvid varandra, för att få en överblick över hela exitprocessen, som i princip går från full sysselsättning (app. 55-årsåldern) till full sorti från arbetsmarknaden (74 år)⁶.

Diagram 6.4.a och b visar, att det såväl i den yngre som i den äldre panelen fanns en starkt etablerad norm att ta ut ålderspension vid 65 årsålder. Det år man *fyllde* 64 år hade endast ca 50 procent någon förvärvsinkomst kvar. Året när man fyllde 66 år, hade mindre än 30 procent några förvärvsinkomster kvar.

Redan vid 61 års ålder hade mer än 50 procent någon form av *pension*, förtidspension, avtalspension, förtida uttag av ålderspension, delpension eller tidig ålderspension (för vissa yrken).

Diagram 6.4.a

Longitudinell analys av äldres inkomststruktur under 1991-2002. Personer födda 1936 som hade olika inkomstkällor under året. Procenttal.
Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

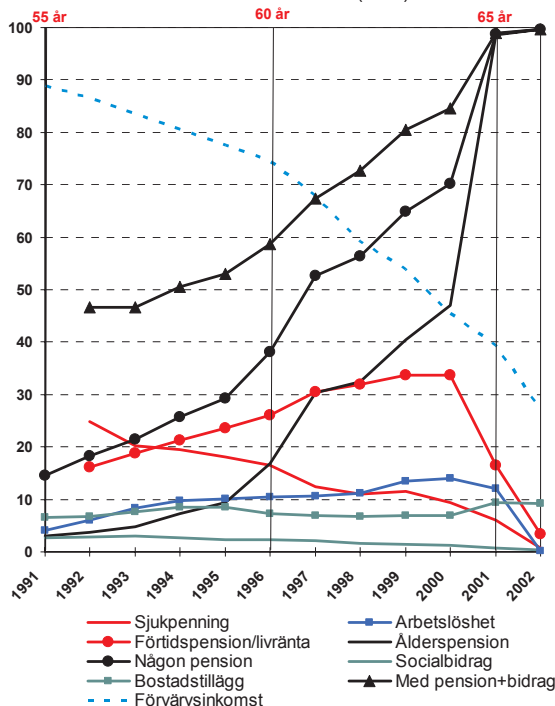
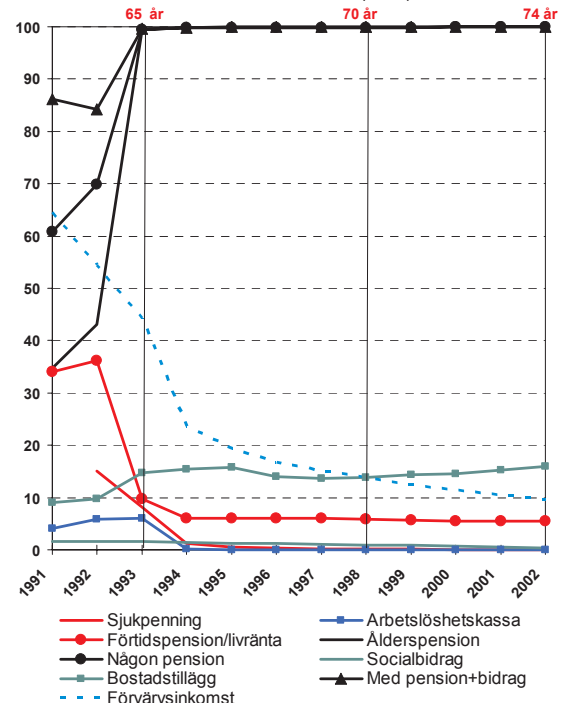

Diagram 6.4.b

Panelanalys av äldres inkomststruktur under perioden 1991-2002. Personer 1928 som hade olika inkomstkällor under året. Procenttal.
Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

⁵ Totalräknad statistik via LOUISE finns inte tillgänglig före 1990. 1990-talet är i vissa avseenden inte en alldeles representativ period, med tanke på den extrema arbetsmarknadsutvecklingen.

⁶ I beräkningarna ingår samtliga i resp. årgång, som levde 2003 och som även fanns med i LOUISE 1991.

Diagram 6.5.a

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under perioden 1991-2003. Medelinkomst/år för personer födda 1936.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

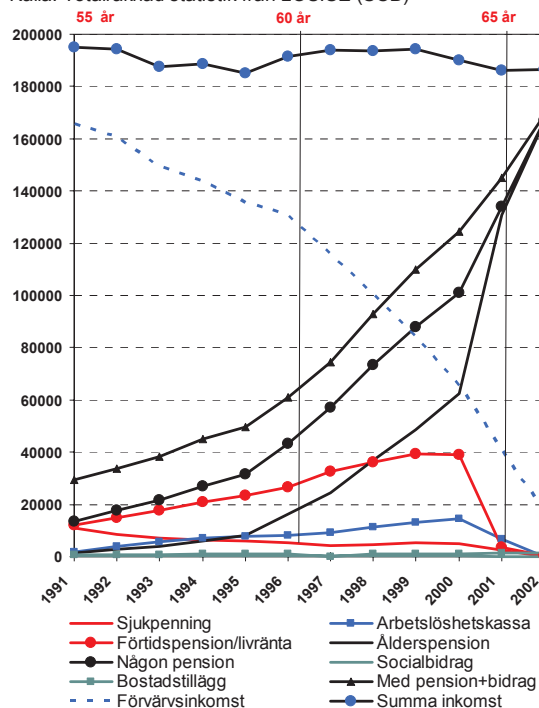
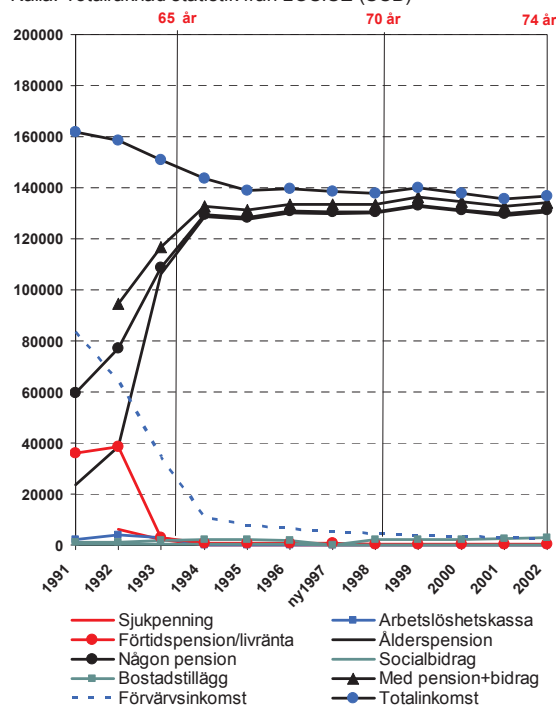

Diagram 6.5.b

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under perioden 1991-2003. Medelinkomst/år för personer födda 1928.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

Sjukpenning ersätts successivt av förtidspension/sjukbidrag. Vid 64 år hade var tredje någon form av (hälsorelaterad) förtidspension. Diagram 6.4.a visar också att socialbidrag är relativt ovanliga i 60-årsåldern, medan a-kassa ökar svagt fram till 65-årsåldern. Den har sin tyngdpunkt i ungdomsgenerationen. Efter 65 år ersätts de riktade bidragen av ålderspension och bostadstillägg⁷. Ca 17 procent hade bostadstillägg i pensionsåldern.

6.5.2 Medelinkomster från olika inkomstkällor

Diagram 6.5.a och b visar motsvarande beräkningar av medelinkomsten från olika inkomstkällor, som korresponderar med diagram 6.4.a och b, där vi visade hur många procent som överhuvudtaget hade någon inkomst från resp. källa.

⁷ Bostadstillägg ges till hushållet. I LOUISE har bostadstillägget fördelats över hushållets medlemmar. För ogifta sammanboende utan barn finns bostadstillägget registrerat endast för en hushållsmedlem.

Här ser vi nu den årliga inkomstutvecklingen i fast penningvärde för de 1936-födda, medan de åldras från 55 till 66 år, resp. för de 1928-födda, medan de åldrades från 63 till 74 år.

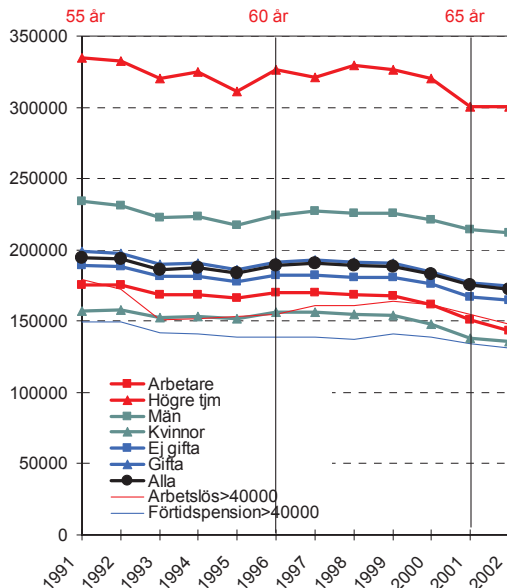
Här ser vi till en början att totalinkomsten (förvärsinkomst, pensioner samt bidrag) varierade en hel del mellan olika födelsekohorter. När de yngre (36-födda) närmade sig pensionsåldern hade de nästan 20 procent högre inkomst (och köpkraft), än de äldre (28-födda) vid samma levnadsålder (diagram 6.5.a resp. b). Den negativa tillväxten från början av 90-talet hade vänts mot stark tillväxt i slutet av 90-talet.

Pensionen under det år man fyllde 66 år var således väsentligt högre för dem som föddes 1936 (de blev 66 år under 2002), än för dem som föddes 1928 (66 år under 1994). Skillnaden är 16 procentenheter. De som föddes 1928 fick en lägre pension efter några år av stagnation. De som föddes 1936 gick i pension efter några år av stark tillväxt,

Diagram 6.6.a

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2002. **Summerad inkomst/år**. Personer födda 1936. 2001 års penningvärde.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

och fick därför väsentligt högre pension.

Vi ser vidare att såväl förvärvsinkomster som bidrag spelar en underordnad roll efter 66 års ålder, med undantag för bostadstilläggen.

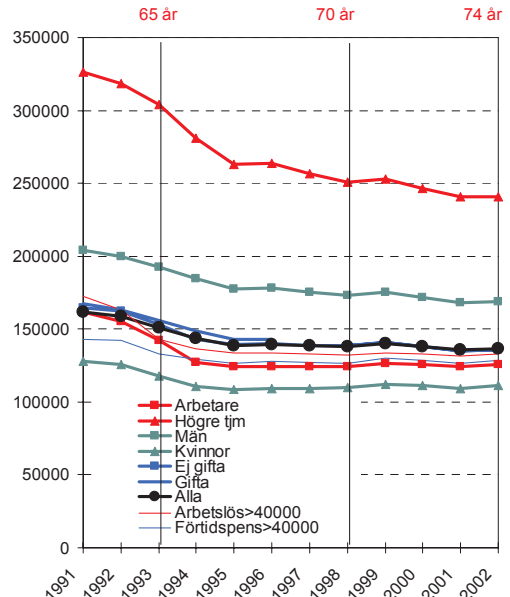
6.6 Inkomstutvecklingen för olika befolkningsgrupper

I detta avsnitt följer vi nu upp olika befolkningsgruppers inkomstkarriärer i åldrarna över 55 år, dels fram till pensionsåldern och därefter ytterligare något tiotal år. Även här gäller det perioden 1991-2002, och totalräknad statistik för personer födda 1936 resp. 1928, som var i livet år 2003 och bosatta i Sverige 1991. 1936- och 1928-årskohorterna redovisas även här parallellt i samtliga diagram. Även här kan vi se hur exit från arbetsmarknaden utvecklas med ökande levnadsålder (via de årliga förvärvsinkomsterna), resp. den ekonomiska standarden (via summerad årsinkomst), samt vilket relativt bidrag olika inkomstkällor (förvärvsinkomster,

Diagram 6.6.b

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2002. **Summerad inkomst/år** för personer födda 1928. 2001 års penningvärde.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

bidrag, pensioner) ger till inkomstförsörjningen vid olika levnadsålder.

Nu sker även en särredovisning efter yrkesgrupp⁸, kön, familj⁹ samt för de som hade försörjningsproblem i periodens början. Det gäller personer som hade minst 40 000 kr/år i arbetslöshetsstöd, resp. i förtidspension under två år i början på 90-talet (1991 eller 1992). Då var de 36-födda 55-56 år; och de 28-födda: 63-64 år. Notera att födelsekohorterna inte är helt jämförbara, eftersom de 36-födda var yngre och utgjorde en mera selekterad grupp med större inslag av tidiga försörjningsproblem.

6.6.1 Summerad årsinkomst

Diagram 6.6.a och b visar 1936- resp. 1928-föddas årsinkomst från arbete, pension och bidrag under 90-talet ("tidig" resp. "sen" exit). Diagrammen ger oss inkomstnivåer före skatt och i fast penningvärde.

⁸ Klassificering enligt FOB 90

⁹ Personer som var gifta resp. ogifta under hela perioden. Uppgifterna bygger på taxeringsmässigt hushållsbegrepp.

Under de sista åren före pensionering sker en nedtrappning av sysselsättningen, överlagrad med konjunkturfekten, som var mycket negativ i början av 90-talet, men starkt positiv under andra delen. I diagram 6.6.a, där vi följer 1936-födda från 55 års ålder får vi därför först några år med realinkomstminskning i början av 90-talet (tre år av negativ tillväxt). Sedan kom konjunkturuppgången, men då hade redan utträdet från arbetsmarknaden i 60-årsåldern skjutit fart, vilket gav minskad förvärvsinkomst och ökad pensionsinkomst. Det ledde i 60-årsåldern till realinkomstminskning. Samma mönster finns i alla befolkningsgrupper.

Här kan vi också se att inkomstskillnaderna är störst mellan socioekonomiska grupper (arbetare resp. högre tjänstemän), som skiljer sig i både lönenivå och pensionsnivå. Skillnaderna mellan könen var något mindre, beroende på könsrelaterad lön, sysselsättningsgrad och relaterade pensionsrätter). Skillnaderna var minst mellan gifta och ogifta.

Diagram 6.6.a visar vidare att de *relativa* inkomstskillnaderna mellan olika befolkningsgrupper kvarstår över hela perioden, från 55 år och in i pensionsåldern. Diagram 6.6.b med beräkningar baserade på födda 1928 ger oss en inblick i utvecklingen efter pensionsåret. Fram till 75-årsåldern sker en fortsatt realinkomstminskning, först pga. att förvärvsinkomsterna minskar, och där efter bryts värdesäkringen av pensioner.

6.6.2 Förvärvsinkomst

Diagramserien 6.7.a-d beskriver förvärvsinkomsternas utveckling under *tidig exit* (födda 1936) resp. *sen exit* från arbetsmarknaden (födda 1928). Här jämför vi situationen för äldre efter socioekonomisk grupp, kön resp. familjesituation. Även här följer vi (den överlevande) totalbefolkningen medan den åldras från 55 års ålder. Personerna i

dessa diagram är klassificerade efter sin status under 1990 eller 1991¹⁰.

Sysselsättningen och arbetsinkomsterna minskar brant redan från 55-årsåldern. Skillnaderna i förvärvsinkomster mellan befolkningarna minskar fram till normal pensionsålder (65 år), i takt med att pensionsinkomsterna ersätter förvärvsinkomsterna. Samtidigt vidgas inkomstskillnaderna i takt med ökade ålderspensioner, som reproducerar inkomstklyftorna från de yrkesaktiva åren.

I diagram 6.7.c-d räknar vi andelen (procent) som hade kvar några förvärvsinkomster under året. Högre tjänstemän dröjer sig kvar längre på arbetsmarknaden än arbetare, män stannar längre än kvinnor, och ogifta stannar längre än gifta. För högre tjänstemän är utträdet från arbetsmarknaden mera flexibelt; det är en mer utdragen process och mera av en mjuklandning som varar in i 70-årsåldern; 74-åriga tjänstemän har fortfarande högre förvärvsfrekvens än 66-åriga arbetare.

Om vi nu jämför den äldre årgången (födda 1928) med den senare (födda 1936) så kan vi se att de som föddes *senare*, dvs. 1936 (i alla befolkningsgrupper) har lämnat arbetsmarknaden väsentligt *tidigare*. Även under krisåren var sysselsättningen i 63-64-årsåldern högre än under lågkonjunkturen i början av 90-talet. Tendensen går emellertid i motsatt riktning under de allra senaste åren.

¹⁰ Uppgifterna rörande socioekonomisk grupp kommer från FOB90, och gäller endast för personer som då hade förvärvsarbete; vi följer dessa personer fram till 2002. Som gifta räknas personer som var gifta både 1990 och 2002.

Diagram 6.7.a
 Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2002. **Förvärvsinkomst/år för personer födda 1936.** 2001 års penningvärde.
 Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

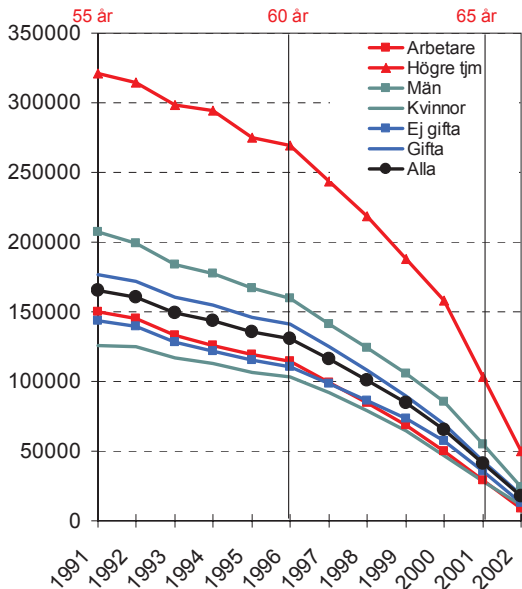

Diagram 6.7.b
 Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2002. **Förvärvsinkomst/år för personer födda 1928,** efter klassificering 1990/91. 2001 års penningvärde.
 Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

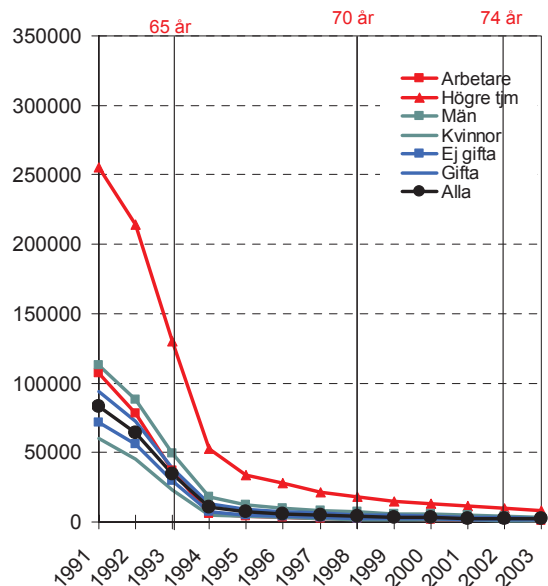

Diagram 6.7.c
 Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2002. **Personer födda 1936 som hade förvärvsinkomst under året,** efter klassificering 1990/91. 2001 års penningvärde. Procenttal.
 Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

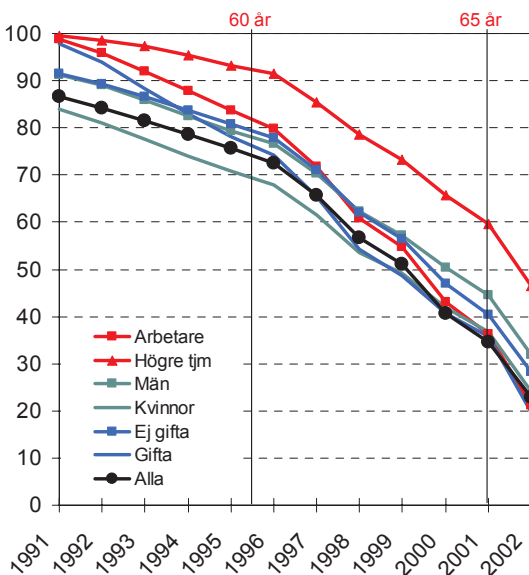
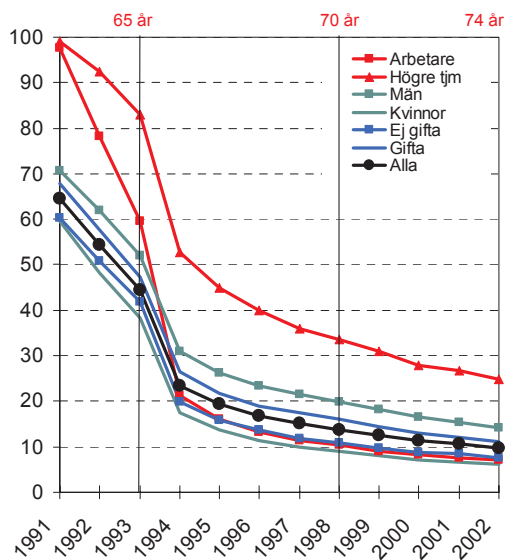

Diagram 6.7.d
 Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2003. **Personer födda 1928 som hade förvärvsinkomst under året,** efter klassificering 1990/91. 2001 års penningvärde. Procenttal.
 Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

6.6.3 Pensionsinkomster

I diagramserie 6.8.a-d visar vi nu den longitudinella utvecklingen av pensionsinkomsterna (förtids-, ålders- och avtalspensioner), när vi år för år följer de båda årgångarna 1936 och 1928 under perioden 1991-2003. Vi har redan tidigare nämnt att de äldre (födda 1928) arbetade längre och gick i pension senare än de yngre (diagram 6.7.c-d). Analogt har pensionsutbetalningarna (diagram 6.8.a-b) utvecklats. De nådde 65-årsåldern i slutet av 90-talet gick något tidigare i pension än de äldre som fyllde 65 år i början av 90-talet (diagram 6.8.c-d).

Arbetare tog pension något tidigare än tjänstemän, liksom kvinnor och ogifta. Även här ser vi att det är mycket ovanligt i alla befolkningsgrupper att överskrida 65-årsåldern vid uttag av ålderspension. Vi har redan tidigare sett att skillnaderna mellan olika befolkningsgrupper framför allt består i

att man kombinerar normal pensionsålder (65 år) med fortsatt förvärvsarbete efter 65 år. Det gäller framför allt högre tjänstemän.

Övergången till pension (ålderspension eller förtidspension) kommer senare bland gifta. Det kan bero på flera faktorer, bl.a. hälsa (gifta utgör en ur hälsosynpunkt positivt selekterad grupp), och på samordning av pensionsdagen mellan makar.

I diagram 6.8.a kan vi också se att de som redan vid 55-56 års ålder hade stora utbetalningar från a-kassa (dvs. mer än 40 000 kr/år) även hade lägre pensionsinkomster än genomsnittet för sin ålder, senare under slutet av 90-talet (dvs. vid 60-64 års ålder). Detsamma gäller de som redan förtidspensionerats vid 55 år.

Diagram 6.8.a

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2003. **Pensionsinkomster/år för personer födda 1936.** 2001 års penningvärde.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

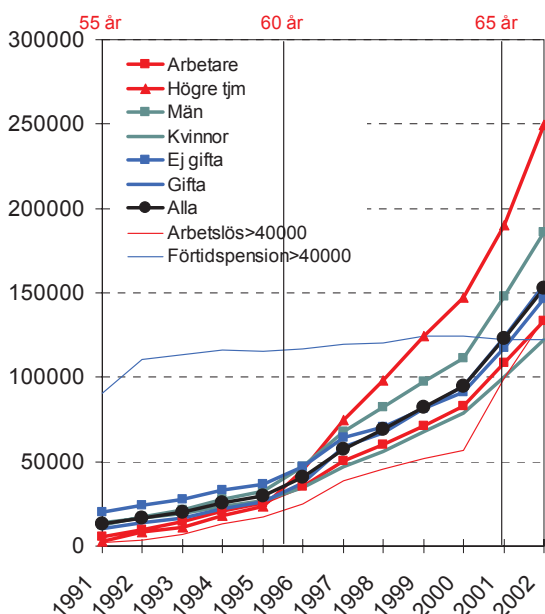

Diagram 6.8.b

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2003. **Pensionsinkomster/år för personer födda 1928.** 2001 års penningvärde.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

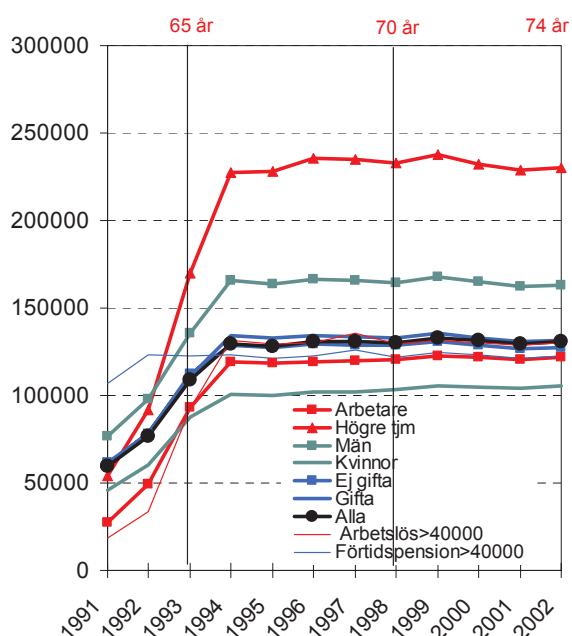

Diagram 6.8.c

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2002. **Andel personer födda 1936 som hade pensionsinkomster under året, efter klassificering 1990/91.** 2001 års penningvärde.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

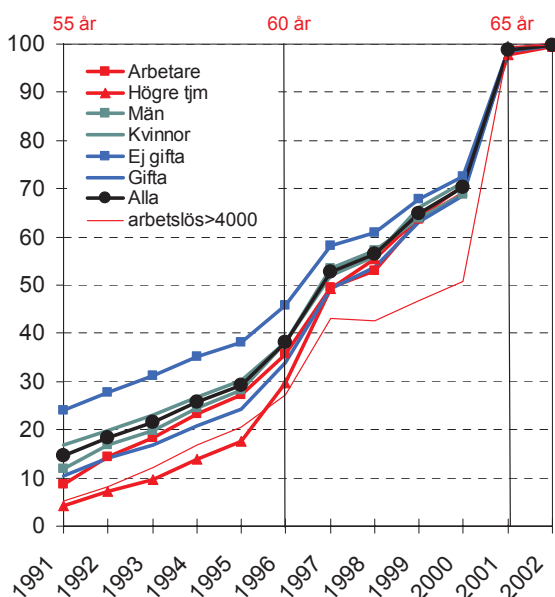
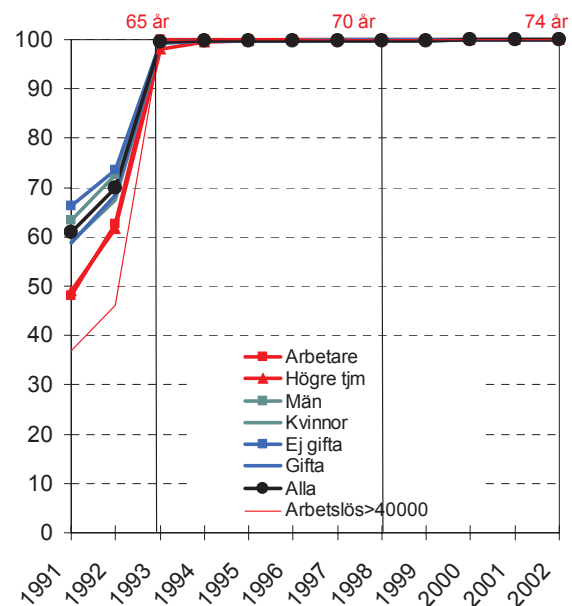

Diagram 6.8. d

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2002. **Andel personer födda 1928 med pensionsinkomst under året, efter klassificering 1990.** 2001 års penningvärde.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

6.6.4 Arbetslöshetsersättning

Äldres karriär på arbetsmarknaden kan bl.a. beskrivas longitudinellt via utbetalningar av arbetslöshetsstöd efter 55-årsåldern och fram till ålderspension. I diagram 6.9.a följer vi de som var 55 år i början av 90-talet och fram till sekelskiftet. Här ser vi att utbetalningarna (medeltal i gruppen) från a-kassa ökar för varje levnadsår fram till 65 år.

Utvecklingen visar olika befolkningsgruppers försörjningsmöjligheter på arbetsmarknaden under de sista 10 åren före pensionering. I diagram 6.9.a kan vi också se den underliggande konjunkturfekten. När arbetslösheten minskar i mitten av 90-talet stabiliseras utbetalningarna tillfälligt (när panelen

är ca 60 år), men ökar sedan ytterligare fram till 65 årsåldern. Chanserna till ett nytt arbete avtar ju närmare man kommer pensionsåldern.

I diagram 6.9.b kan vi analogt se hur de äldre (födda 1928) upplevde sina sista tre år på en arbetsmarknad som började präglas av företagsnedläggelser, friställningar och massarbetslöshet. Utbetalningarna i 64-årsåldern var tre gånger högre i fast penningvärde, när den yngre panelen (födda 1936) var 64 år (år 2000), och i ett mycket bättre konjunkturläge. Vi har redan tidigare sett att den äldre kohorten lämnade arbetsmarknaden senare än den yngre.

Diagram 6.9.a
Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2003. **Arbetslöshetsersättning/år för personer födda 1936.** 2001 års penningvärde.
Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

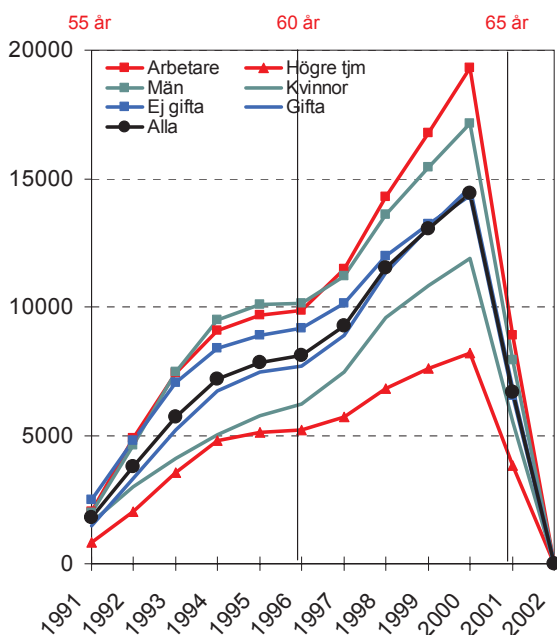
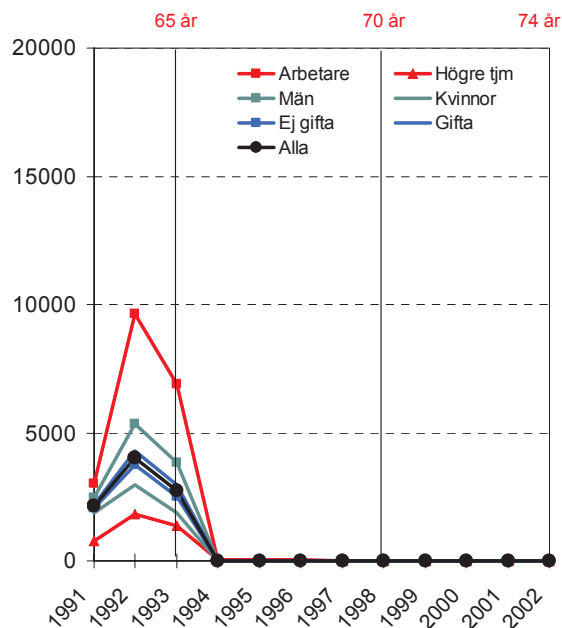

Diagram 6.9.b
Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2003. **Arbetslöshetsersättning/år för personer födda 1928.** 2001 års penningvärde.
Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

6.6.5 Sjukpenning

Beräkningarna av sjukpenningensättning (diagram 6.10.a och b) visar en minskning med ökande levnadsålder. Det beror på ökningen av förtida pensionering (förtidspension av hälsoskäl resp. förtida uttag av ålderspension). Sjukpenning och förtidspension är kommunicerande kärl: när endera ökar så minskar det andra. Genom förtidspensionering minskar den tunga sjukligheten i arbetskraften, och långtidsfall förs då över till pensionssystemet. Därmed blir arbetskraften skenbart "friskare" och sjukpenningkostnaderna minskar ju närmare pensionsdagen man kommer.

En jämförelse mellan den äldre och yngre panelen visar att sjukpenningkostnaderna var högre för den äldre panelen (födda 1928) år 1992 när den var 64 år, än den yngre panelen (födda 1936) när den var lika gammal år 2000.

Sjukpenningutbetalningarna är väsentligt lägre bland högre tjänstemän än bland arbetare (bättre hälsa, bättre arbetsmiljö, mindre fysiska arbetskrav). Äldre män får större utbetalningar än kvinnor, vilket framför allt beror på högre löner. Och gifta har något större utbetalningar än ogifta.

Diagram 6.10.a
Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2003. **Sjukpenning/år för personer födda 1936.** 2001 års penningvärde.
Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

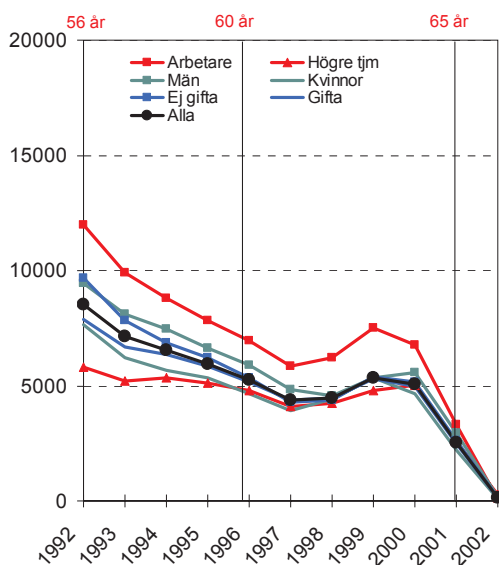
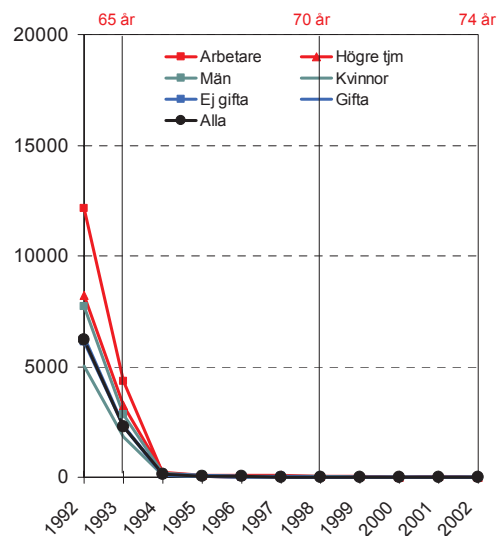

Diagram 6.10.b
Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2003. **Sjukpenning/år för personer födda 1928.** 2001 års penningvärde.
Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

6.6.6 Ohälsokostnad

I nästa diagramserie lägger vi samman sjukpenning och utgifter för förtidspensionsutbetalningar ("ohälsokostnad"). Här framkommer de båda bidragsformernas samband, när vi följer äldre under de sista 10 åren fram till normal pensionsålder. De summerade kostnaderna dubblas från 55-årsåldern och fram till 65 år.

Nivån och ökningen under de sista åren visar att det finns markanta skillnader mellan arbetare och tjänstemän i belastningen på arbetsmarknaden. Beräkningarna sker här i utbetalade bi-

drag (brutto) i fast penningvärde. Efter som utbetalningarna byggs upp av dels lönerelaterade ersättningsnivåer, dels av antalet ersatta dagar ger en beräkning baserad på ersättningsperioder betydligt större skillnader. En jämförelse med diagramserien 6.8 visar att ohälsobidragen har betydligt större betydelse för arbetares inkomststandard. Särskilt bland arbetare är ökningen brant fram till 65 årsåldern.

Ogifta har betydligt större ohälsokostnad än gifta, och män har större kostnad än kvinnor.

Diagram 6.11.a

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1992-2003. **Utgifter för sjukpenning+förtidspension/år för personer födda 1936.** 2001 års penningvärde. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

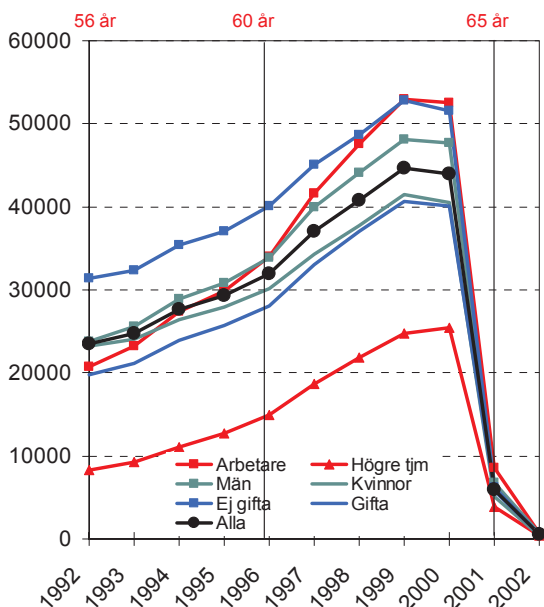
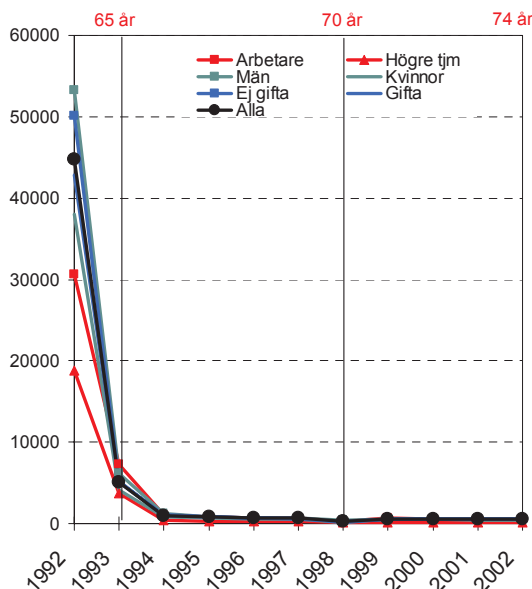

Diagram 6.11.b

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2002. Ersättning för **Sjukpenning och förtidspension/år för födda 1928.** 2001 års penningvärde. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

6.6.7 Inkomstersättningar

Inkomstersättningar omfattar arbetslöshetsersättning och sjukpenning, som gäller ersättningar för de yrkesverksamma förvärvsinkomster.

Liksom "ohälsokostnaden" ökar även bidragen relaterade till förvärvsinkomsterna markant med ökad levnadsålder. Under året före normal ålderpension (65 år) är utgifterna en halv gång högre än kring 55-årsåldern (ca 25 000 kr). Även här ser vi att kostnaden har ökat från den äldre till den

yngre panelen. Ökningen är dels ett uttryck för ökade behov, dels för en allmän nivåökning i bidragen som följer den reala löneutvecklingen mot slutet av 90-talet.

Bidragen och ökningen under de sista 10 åren är väsentligt större bland arbetare än bland tjänstemän. Bidragen är större bland män än bland kvinnor (beroende på löneskillnaderna), och de är större bland ogifta än bland gifta.

Diagram 6.12.a
Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1992-2003. **Inkomstersättningar/år för personer födda 1936.** 2001 års penningvärde.
Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

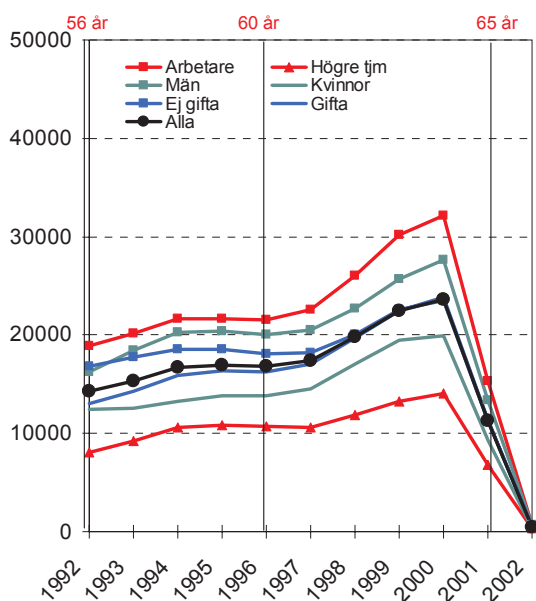
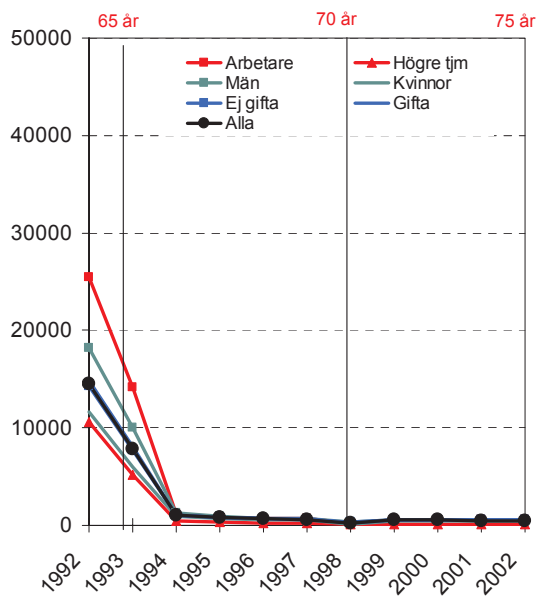

Diagram 6.12.b
Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1992-2003. **Inkomstersättning/år för personer födda 1928.** 2001 års penningvärde.
Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

6.6.8 Pensioner och bidrag

I detta avsnitt summerar vi nu samtliga bidrag och pensioner för den äldre befolkningen och följer dem år för år för två paneler. Här ingår samtliga kollektiva transfereringar och pensionsformer inkl. avtalspensioner, dock ej privat pensionssparande. Detta brukar ibland kallas kollektivt "försörjda".

Här ser vi nu samtliga inkomstöverföringar till de äldre i ett sammanhang,

och i ett longitudinellt perspektiv under perioden 1991-2003.

De kollektiva utgifterna till de äldre består till en början (före normal pensionsålder) av bidrag (inkomstersättningar: a-kassa och sjukpenning; socialbidrag; bostadsbidrag), senare får olika former av pensioner allt större betydelse, och efter 65 år kvarstår i princip endast ålderspension och bostadstillägg.

Diagram 6.13.a

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2003. **Utbetalning av pensioner och bidrag per år för personer födda 1936.** 2001 års penningvärde. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

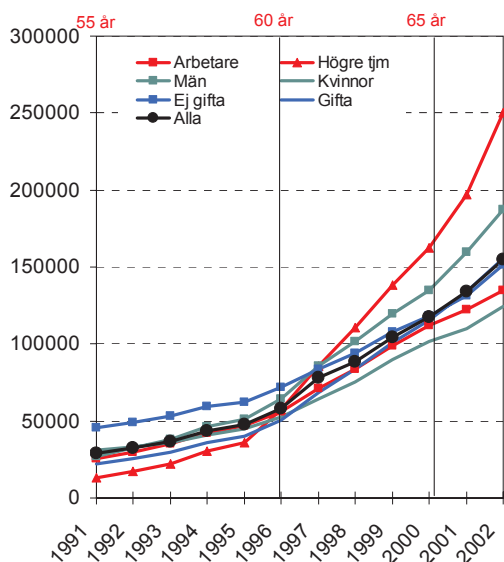
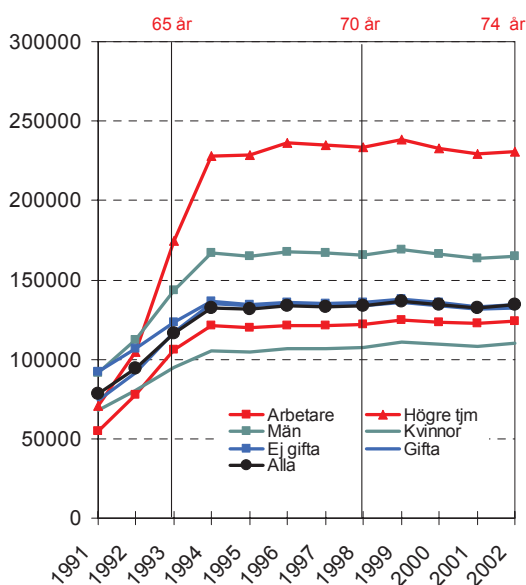

Diagram 6.13.b

Panelanalys av äldres inkomstutveckling under 1991-2003. **Utbetalning av pensioner och bidrag per år för personer födda 1928.** 2001 års penningvärde. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

6.7 Sammanfattning

I detta kapitel har vi studerat de äldres inkomstutveckling med hjälp av SCB:s totalräknade registerstatistik (LOUISE). Redovisningen kompletterar den stickprovsbaserade surveystatistiken (ULF) i flera avseenden. Surveystatistiken har ett bredare variabelinnehåll, och kan beskriva disponibla inkomster genom att summera alla inkomstslag, dra av inkomstskatter, och relatera inkomsterna till den aktuella familjesituationen. Vid beräkningar av *ekonomisk utkomst* erfordras en integration av samtliga dessa data för att korrigera förvärvsinkomsten (marknadsinkomst) med bidrag och skatter (välfärdsstatseffekten), och familjens inverkan (försörjningsbörda; stordriftsfördelar).

Stickprovsundersökningarna är emellertid ofta begränsade när det gäller särredovisningar av befolkningsgrupper. I den totalräknade statistiken ingår hela befolkningen och dessutom varje år. Vi kan alltså genomföra redovisningar utan slumpfel för mycket små befolkningsgrupper, och följa hela befolkningen år för år för att beskriva inkomstutvecklingen, antingen som upprepade tvärsnitt eller som längdsnitt där vi följer enskilda personer över tid. Däremot saknar LOUISE information för att kunna ge korrekt information om ekonomisk utkomst. Det gäller bl.a. inkomstskatter och (korrekt) information om hushållssammansättningen. Därför kompletterar register- och surveystatistiken varandra.

I kapitel 6 beskriver vi inkomstutvecklingen för de äldre (55+) med två syften:

1. En analys av *utträdet från arbetsmarknaden (exitprocessen)*, som beskrivs via utvecklingen av förvärvsinkomster, arbetslöshetsersättning, sjukpenning och förtidspension efter 55 års ålder.
2. En analys av *de ekonomiska konsekvenserna av exit från arbetsmarkna-*

den, som beskrivs via utvecklingen av disponibla inkomster, pensioner och bidrag, från 55 till 85 årsåldern.

Beräkningarna omfattar perioden 1991-2003, och genomförs såväl med upprepade tvärsnitt som med längdsnitt.

Hur har äldres exit från arbetsmarknaden utvecklats under perioden 1991-2002?

90-talets första del präglades av ökad arbetslöshet och minskande sysselsättning, senare av återhämtning, i alla åldrar. *Longitudinella* analyser där vi följer två födelsekohorter (födda 1936 resp. 1928) visar att äldres sysselsättning minskar redan från 55-årsåldern. Dessa beräkningar visar att av dem som föddes 1936 hade nästan 89 procent *förvärvsinkomster* vid 55 års ålder (dvs. 1991). Vid 60 år var andelen ca 75 procent, och under det år man fyllde 65 år var det ca 39 procent (diagram 6.4.a). Vid 62 år balanserar förvärvsinkomster och pensions- och bidragsinkomster varandra (diagram 6.5.a).

I den äldre kohorten (födda 1928) lämnade man arbetsmarknaden något senare än i den yngre (födda 1936): vid 65 år hade 44 procent fortfarande förvärvsinkomster. Utvecklingen mot allt tidigare exit fortsatte således under 90-talet. Under 2000-talet bröts dock denna trend.

Nästan alla (99 procent) hade på 90-talet tagit ut sin ålderspension senast vid 65 års ålder. Vid 67 hade runt 20 procent förvärvsinkomster. Högre tjänstemän och män var överrepresenterade (45 resp. 26 procent).

Hur har pensionärernas årsinkomster förändrats relativt den arbetande befolkningen i övre medelåldern (=55 år)?

*Tvårsnitt*sberäkningar för perioden 1991-2002 visar en bättre realinkomstutveckling för 68-, 75- och 84-åringarna under början av 90-talet (pensioner och bidrag), *än för 55-åringar* (diagram 6.2.b). Vid 68 år hade nästan alla redan gått i pension och mycket få hade kvar några förvärvsinkomster (se diagram 6.1.c). Pensionerna var då värdesäkrade (via basbeloppet), samtidigt som förvärvsinkomsterna minskade i alla åldrar (pga. massarbetslöshet och negativ tillväxt under 4 år).

Mellan 1994 och 1998 skrevs så pensionerna ned (basbeloppet reducerades med 2 procent), men efter mitten av 90-talet kom en stark sysselsättningsökning och reallöneökning i de yrkesaktiva åldrarna (diagram 6.1.d).

I *relativa* termer (dvs. jämfört med de yrkesverksammas årsinkomster) ökade således pensionärernas medelinkomster i början av 90-talet, men minskade *relativt sett* under senare delen av 90-talet (se diagram 6.2.b för en jämförelse med 55-årinkomsten). Pensionernas värdesäkring hade inte återställts i den kraftiga konjunkturuppgången. Vid sekelskiftet var således inkomstskillnaderna mellan 55-åringarna (referensgrupp) och de olika pensionärsåldrarna större än före krisen i inledningen till 90-talet.

Låg och höginkomstpensionärer

Detta gäller således för årsinkomsterna i medeltal i olika åldrar. Låt oss nu se på inkomstutvecklingen för olika åldrar och för låg- resp. höginkomsttagare.

När det gäller de yrkesaktiva åldrarna så ökade andelen *höginkomsttagare* (med en sammanräknad årsinkomst över 240 000 kr, före skatt) markant under senare delen av 90-talet i yrkesverksam ålder (se diagram 6.2.d). Bland 55-åringar rör det sig om en ökning från 24

till 41 procent. Bland pensionärer var ökningen marginell.

Trots nedskrivningen av pensionernas värdesäkring minskade andelen *låginkomsttagare* i pensionsåldern (mindre än 90 000 kr/år i årsinkomst från arbete, pension och bidrag, före skatt) under hela 90-talet (diagram 6.2.c). Det beror framför allt på andra förändringar (bostadstillägg mm) som riktas mot låginkomstpensionärerna.

Pensionsnivåer för yngre resp. för äldre pensionskohorter

Inkomsterna i yrkesverksam ålder bestäms av sysselsättningsgrad och förvärvsinkomstnivå. I det gamla pensionssystemet bestämdes pensionsnivån av pensionsrätter som baseras på förvärvsinkomster under de sista 15 yrkesåren, omräknade i reallt värde. Efter pensioneringen var pensionerna sedan värdesäkrade via basbeloppet¹¹.

Man kan belysa denna problematik med antingen tvärsnittsansats eller longitudinell ansats. Vid *tvärsnittsjämförelser* av olika pensionärsåldrar över tid jämför vi *olika* personer under olika år. Vid *longitudinell ansats* följer vi *samma* personer över tid, medan de åldras från 55-årsåldern och framåt och förbi pensionsåldern. Där kan vi se när pensioneringen sker och vad den innebär ifråga om inkomstnivån.

Om det finns en reallönetillväxt så vidgas således avståndet mellan de förvärvsarbetandes inkomster och pensionerna enligt det gamla pensionssystemet, successivt med ökande levnadsålder. Med andra ord: pensionärerna får inte del i standardökningen i samhället, när de åldras som pensionärer. För varje år med tillväxt faller pensionärerna allt mer tillbaka i relation till sina (fortfarande) förvärvsarbetande yrkesbröder. Det kan bli betydande inkomstskillnader mellan de yrkesarbetande

¹¹ Mellan 1993 och 1998 beräknas pensionerna med ett reducerat basbelopp med 2 procent

och de äldsta pensionärerna vid varaktig hög tillväxt. Pensionerna behåller emellertid sitt reala värde, såvida inte prisökningar och ökade levnadskostnader faller företrädesvis inom pensionärernas konsumtionspanorama.

Tvårsnittsansatsen redovisas i diagram 6.3.a. Där ser vi pensionsnivån för de som fyllde 68, 75 och 85 år under resp. år under perioden 1991-2002, och vi ser också inkomstutvecklingen för 55-åringar som utgör vår referenspunkt. Här ser vi att de äldre har lägre inkomster i varje ålderskohort.

Och det finns en svag inkomstökning i alla tre pensionsåldrar (68, 75 resp. 85 år). Den beror på att de pensionerades vid olika tidpunkter och från allt högre realinkomster.

I diagram 6.3.a ser vi emellertid att 55-årsinkomsten ökar mycket snabbare realt under andra delen av 90-talet än de åldersspecifika pensionsnivåerna. Det beror på den kraftiga lönetillväxten under andra delen av 90-talet. Samtidigt hade pensionernas värdesäkring urholkats under några år, som en del av det offentliga sparandet. Pensionernas värdesäkring återställdes med fördröjning.

I diagram 6.2.b visar vi detsamma med samtliga inkomstkällor, som för pensionärerna beräknas relativt till 55-

årsinkomsten. Här tydliggörs konjunkturreffekten av fallande relativa pensioner för 68- och 75-åringar, dock inte 85-åringar där andra inkomstslag (bostadstillägg) spelar en ökande roll.

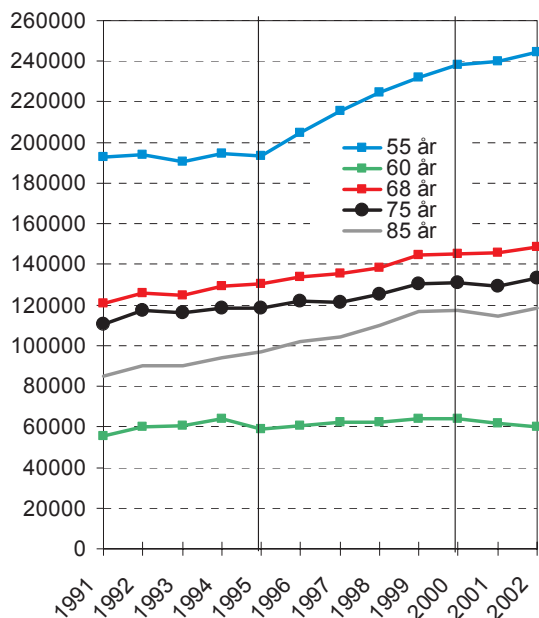
Utvecklingen för olika befolkningsgrupper

Den longitudinella analysen visar betydande skillnader mellan olika befolkningsgrupper. Inkomstklyftan mellan arbetare och högre tjänstemän består in i pensionsåldern. Högre tjänstemän förvärvsarbetare längre efter 65 år och de får också högre och tidigare pensioner än arbetare. Arbetare får mer inkomstersättningar (a-kassa, sjukpenning, förtidspension) före normal pensionsålder. Högre tjänstemän får ungefär dubbelt så höga inkomstöverföringar (kollektiva pensioner) efter 65-årsåldern.

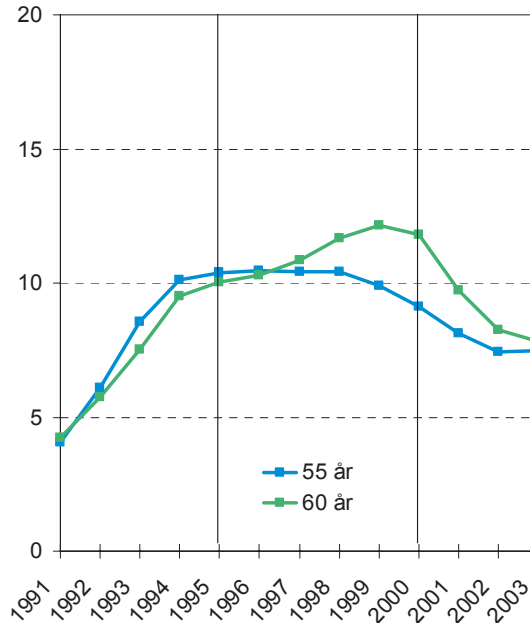
Skillnaderna mellan könen följer samma mönster: män får högre pensioner (50 procent högre), vilket beror på högre pensionsrättigheter (flera yrkesår, mer heltidsarbete; högre lönenivå).

Bilaga 1

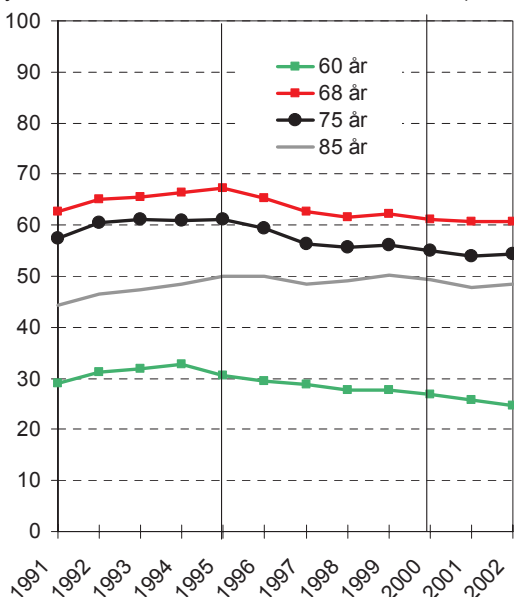
Pension och bidrag före skatt i åldern 60, 68, 75 och 84 år, resp. summerad årsinkomst i åldern 55 år. 2001 års penningvärde. Tvärsnittsanalys. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

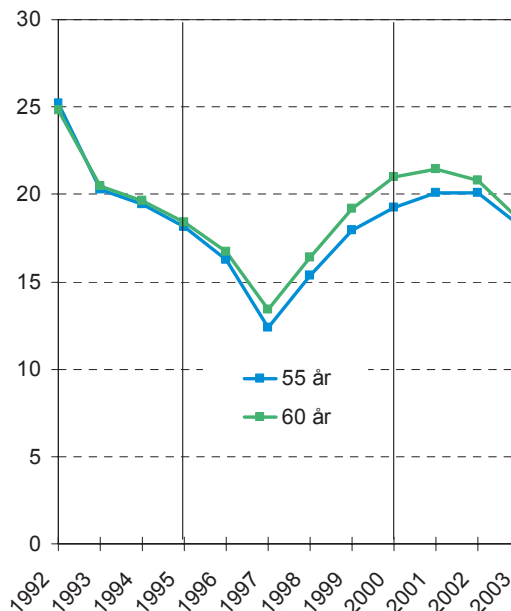
Procent äldre som hade **arbetslöshetsstöd** under året. Särredovisning för åldern 55 och 60 år. Tvärsnittsanalys. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

Pension och bidrag före skatt i åldern 60, 68, 75 och 84 år. Som andel av summerad årsinkomst i åldern 55 år. 2001 års penningvärde. Tvärsnittsanalys. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

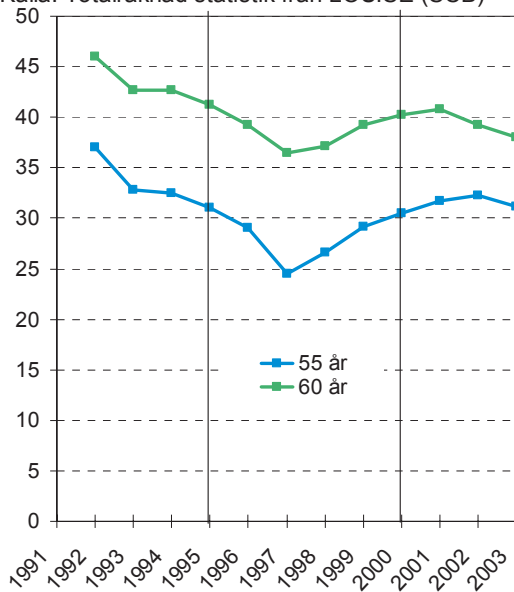

Procent äldre som hade **sjukpenning** under året. Särredovisning för åldern 55 och 60 år. Tvärsnittsanalys. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

Procent äldre som hade **sjukpenning eller förtidspension** under året. Särredovisning för åldern 55 och 60 år. Tvärsnittsanalys.

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

Procent äldre som hade **bostadsbidrag** under året. Särredovisning för i åldern 55, 60, 68, 75 och 84 år. Tvärsnittsanalys. Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

Källa: Totalräknad statistik från LOUISE (SCB)

